

Ενάντια στην Ευρώπη των αγορών*

Τον περασμένο Ιούνιο, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης εισήλθε σ' ένα νέο υψηλότερο στάδιο, το οποίο μπορεί στις αρχές του καινούργιου αιώνα να έχει ως κατάληξη την ενσωμάτωση ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών σε μια Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Η ένωση αυτή με κανέναν τρόπο δεν αντιπροσωπεύει το παλιό σοσιαλιστικό όραμα για μια «Ευρώπη των λαών». Δεν αντιπροσωπεύει καν μια συγχώνευση κρατών σ' ένα νέο υπερκράτος, αν και η πιθανότητα ενός μελλοντικού ομοσπονδιακού κράτους δεν μπορεί να αποκλειστεί. Αυτό που αντιπροσωπεύει είναι η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής οικονομίας της αγοράς ως συστατικό μέρος της κυρίαρχης σήμερα διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς. Αλλά, πώς ξεκίνησε η διαδικασία αυτή, ποιοι παράγοντες κατέστησαν αναγκαία την ενοποίηση και τι σημασία θα έχει η ΟΝΕ για τους λαούς της Ευρώπης, σε αντίθεση με τη σημασία που θα έχει για τις οικονομικές ελίτ που πήραν την απόφαση για την ενοποίηση; Αυτά είναι ορισμένα από τα ερωτήματα στα οποία το άρθρο αυτό θα προσπαθήσει να δώσει μια απάντηση.

1. Κρατισμός εναντίον διεθνοποίησης

Οι δυο βασικές και αντικρουόμενες τάσεις που σημάδεψαν το πρώτο τέταρτο του αιώνα μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν, πρώτον, η επέκταση του κρατισμού (με την έννοια του ενεργού κρατικού ελέγχου της οικονομίας και της εκτεταμένης παρέμβασης στον αυτορρυθμιζόμενο μηχανισμό της αγοράς, με στόχο τον άμεσο καθορισμό του επιπέδου της οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή του επιπέδου της παραγωγής, της απασχόλησης κ.λπ.) και, δεύτερον, η αναπτυσσόμενη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς. Η επέκταση του κρατισμού δεν αντανάκλούσε μόνο τις οικονομικές ανάγκες των οικονομικών ελίτ, όπως θα υπέθετε κανείς με βάση το γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη και η αύξηση των κερδών βασίζονταν σε μεγάλο βαθμό στην κρατική δραστηριότητα που στόχευε στη δημιουργία συνθηκών αύξησης της εγχώριας ζήτησης. Αντανάκλούσε επίσης,

Ο Τάκης Φωτόπουλος είναι γενικός υπεύθυνος ύλης του περιοδικού *Δημοκρατία και Φύση*.

* Το άρθρο αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε στο ολλανδικό περιοδικό *De Vrije Socialist* (Ιούνιος 1997) και στηρίζεται στο βιβλίο του συγγραφέα *Towards An Inclusive Democracy--The crisis of the growth economy and the need for a new liberatory project* (Λονδίνο-Ν. Υόρκη, Cassell, 1997). Το κείμενο μετέφρασε ο Νίκος Βούλγαρης και επιμελήθηκε ο συγγραφέας.

κυρίως με τη μορφή της επέκτασης του κράτους πρόνοιας και της κρατικής δέσμευσης για πλήρη απασχόληση, το αίτημα των λαών της Ευρώπης για τη δημιουργία μιας κοινωνίας διαφορετικής από την προπολεμική κοινωνία της μαζικής ανεργίας, της φτώχειας και της στέρησης.

Η μεταπολεμική όμως αυτή επέκταση του κρατισμού είχε μια πολύ σημαντική οικονομική συνέπεια. Οδήγησε σε μια μακροπρόθεσμη αύξηση του κόστους παραγωγής: άμεσα, επειδή η επέκταση του κράτους πρόνοιας συνεπαγόταν μια αυξανόμενη επιβάρυνση των εισφορών και των φόρων των εργοδοτών και έμμεσα επειδή, σε συνθήκες πλήρους σχεδόν απασχόλησης, η οργανωμένη εργατική δύναμη μπορούσε να ασκήσει επιτυχώς πιέσεις για αυξήσεις των μισθών που ξεπερνούσαν αισθητά τις αυξήσεις της παραγωγικότητας. Αυτό αποτέλεσε ένα πρόβλημα ιδιαίτερα επίπονο γι' αυτούς που είχαν τον έλεγχο της καπιταλιστικής παραγωγής κατά την περίοδο 1968-73, όταν ένα μαζικό απεργιακό κίνημα, που στην πραγματικότητα δεν ελεγχόταν από τη γραφειοκρατική ηγεσία των εργατικών συνδικάτων, οδήγησε σε μια γοργή αύξηση των μισθών και σε μια αντίστοιχη διάβρωση των κερδών.

Όμως, παρά την ταχύρυθμη επέκταση του κρατισμού κατά την περίοδο αμέσως μετά τον πόλεμο, η διογκούμενη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς, η οποία αποτελούσε αποτέλεσμα της δυναμικής της που ορίζεται από το μότο «ανάπτυξη ή θάνατος», προωθούνταν ενεργά από τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες, τόσο στο παγκόσμιο επίπεδο (γύροι της GATT για τον περιορισμό των δασμών) όσο και στο περιφερειακό επίπεδο [Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) και Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών (Ε.Ζ.Ε.Σ.)]. Οι παλιές εθνικιστικές αντιπαλότητες που σημάδεψαν το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα και οδήγησαν σε δύο παγκόσμιους πολέμους ξεπεράστηκαν γρήγορα, εν όψει της επέκτασης του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και της άνθισης των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων στον Τρίτο Κόσμο. Έτσι, οι εμπορικές αντιπαλότητες μεταξύ κορυφαίων καπιταλιστικών χωρών αντικαταστάθηκαν από μια γοργή επέκταση του εμπορίου (κυρίως μεταξύ τους), ώστε, στο τέλος της δεκαετίας του 1970, το ένα έκτο των μεταποιητικών προϊόντων που καταναλώνονταν στις ευρωπαϊκές χώρες είχαν παραχθεί εκτός των συνόρων τους. Από τότε, η διεθνοποίηση της οικονομίας έχει επιταχυνθεί περαιτέρω.

Αλλά η διογκούμενη διεθνοποίηση σημαίνει ότι η ανάπτυξη της οικονομίας της αγοράς βασίζεται ολοένα και περισσότερο στην επέκταση της παγκόσμιας αγοράς παρά στην ανάπτυξη της εγχώριας αγοράς. Αυτό είναι ένα γεγονός που έχει πολύ σημαντικές επιπτώσεις σε σχέση με τον οικονομικό ρόλο του κράτους. Έτσι, καθώς η συσσώρευση κεφαλαίου άρχισε να εξαρτάται πολύ περισσότερο απ' ό,τι στο παρελθόν από την παγκόσμια αγορά, ο ρόλος του κράτους στην τόνωση της εγχώριας ζήτησης δεν ήταν πια τόσο σημαντικός όσο πριν. Αυτό σήμαινε ότι η ανταγωνιστικότητα άρχισε να παίζει έναν πολύ σημαντικότερο ρόλο σε σχέση με τη συσσώρευση και την οικονομική ανάπτυξη απ' ό,τι η άμεση επέκταση της εγχώριας ζήτησης μέσω των δημόσιων δαπανών. Κάτω από συνθήκες ελεύθερου εμπορίου, η ανταγωνιστικότητα έχει ζωτική σημασία όχι μόνο σε σχέση με μια αναπτυξιακή διαδικασία που αυξανόμενα στηρίζεται στις εξαγωγές, αλλά επίσης και σε σχέση με τη διείσδυση εισαγωγών συνεπάγεται σοβαρές επιπτώσεις στο επίπεδο της εγχώριας επιχειρηματικής δραστηριότητας και στο επίπεδο της ανεργίας. Σ' αυτό το πλαίσιο, οι επικρατούσες συνθήκες στην πλευρά της προσφοράς, και συγκεκριμένα αυτές που σχετίζονται με το κό-

στος παραγωγής, αποκτούν βαρύνουσα σημασία. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η μείωση του κόστους παραγωγής, τόσο σε σχέση με το κόστος εργασίας όσο και σε σχέση με τους φόρους και τις ασφαλιστικές εισφορές των εργοδοτών, κατέστη τόσο σημαντική. Όμως, η μείωση του κόστους παραγωγής ενείχε μια δραστική συρρίκνωση του κρατισμού. Κι έτσι προέκυψε η αντιπαλότητα μεταξύ κρατισμού και διεθνοποίησης.

Η κρίση των αρχών της δεκαετίας του 1970 αντανάκλωσε ακριβώς το σωρευτικό αποτέλεσμα της επέκτασης του κρατισμού και της διογκούμενης διεθνοποίησης. Δηλαδή η κρίση, αντίθετα με τη βραχυπρόθεσμη εξήγηση που προβάλλεται συνήθως, δεν οφειλόταν κυρίως στην πετρελαϊκή κρίση, αλλά σε μια μακροχρόνια δομική αλλαγή: στο γεγονός ότι ο βαθμός διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς που ήδη είχε επιτευχθεί δεν ήταν πια συμβατός με τον κρατισμό. Αυτό καταδεικνυόταν από το γεγονός ότι ο αποτελεσματικός έλεγχος της οικονομίας από το κράτος είχε γίνει σχεδόν αδύνατος, ως συνέπεια της σχετικά ελεύθερης διακίνησης των εμπορευμάτων και της υψηλής κινητικότητας του κεφαλαίου που είχαν (de facto) εισάγει οι ακμάζουσες αγορές ευρω-δολαρίων, ευρω-γιέν κ.λπ. Το αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων ήταν ότι οι πολυεθνικές εταιρίες ήταν πια ελεύθερες να υπονομεύουν εκείνες τις εθνικές (μακρο)οικονομικές πολιτικές που ήταν ασύμβατες με τους δικούς τους στόχους.

Η οικονομική κρίση των αρχών της δεκαετίας του 1970, η οποία επιδεινώθηκε από την κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος, οδήγησε στην ανάδυση του νεοφιλελευθερισμού. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι η άνοδος του νεοφιλελευθερισμού δεν αποτελεί απλώς ένα συγκυριακό φαινόμενο, όπως το παρουσιάζουν οι σοσιαλδημοκράτες οικονομολόγοι και πολιτικοί. Το γεγονός ότι οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές υποστηρίζονται σήμερα τόσο από τα συντηρητικά όσο και από τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, είτε βρίσκονται στην κυβέρνηση είτε στην αντιπολίτευση, και ότι τα βασικά στοιχεία του νεοφιλελευθερισμού έχουν ενσωματωθεί στις στρατηγικές των διεθνών οργανισμών που ελέγχουν την παγκόσμια οικονομία (ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου), καθώς και στις συνθήκες που μετασχημάτισαν πρόσφατα την Ε.Ο.Κ. (Πράξη Ενιαίας Αγοράς, Συνθήκη του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ), καθιστά εντελώς φανερό ότι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια νεοφιλελεύθερη συναίνεση η οποία έχει αντικαταστήσει την εκλιπούσα σοσιαλδημοκρατική συναίνεση. Επιπλέον, η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Ανατολή και η παράλληλη κατάρρευση της σοσιαλδημοκρατίας στη Δύση (ως συνέπεια της συρρίκνωσης —για δομικούς λόγους— της εκλογικής της βάσης) έχουν δημιουργήσει τις πολιτικές συνθήκες για την ολοκλήρωση της διαδικασίας αγοραιοποίησης. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει απλώς μια επιστροφή στον καθαρό φιλελευθερισμό του 19ου αιώνα. Σημαίνει τη μεγιστοποίηση του ρόλου της αγοράς και την ελαχιστοποίηση των κοινωνικών ελέγχων επ' αυτής, προκειμένου να διασφαλιστεί η μέγιστη «αποτελεσματικότητα» από την άποψη των κερδών και της ανάπτυξης.

Η νεοφιλελεύθερη συναίνεση έχει πολύ σημαντικές επιπτώσεις σε οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό επίπεδο. Σε οικονομικό επίπεδο, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η νέα συναίνεση συνεπάγεται πως το κράτος δεν έχει πια να παίξει κανέναν οικονομικό ρόλο. Δεν θα πρέπει, δηλαδή, να γίνεται σύγχυση μεταξύ φιλελευθερισμού/νεοφιλελευθερισμού, από τη μια μεριά, και laissez-faire από την άλλη. Δεν θα πρέπει,

άλλωστε, να ξεχνούμε ότι ιστορικά ήταν το ίδιο το κράτος που δημιούργησε το σύστημα των αυτορρυθμιζόμενων αγορών κι ότι κάποια μορφή κρατικής παρεμβατικότητας υπήρξε πάντοτε αναγκαία για την ομαλή λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος. Το κράτος καλείται σήμερα να παίξει έναν κρίσιμο ρόλο σε σχέση με τις συνθήκες προσφοράς στην οικονομία και συγκεκριμένα να πάρει μέτρα για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού στις απαιτήσεις της νέας τεχνολογίας. Δεν είναι, λοιπόν, αλήθεια ότι η νεοφιλελεύθερη συναίνεση έχει σκοτώσει το παιδί της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, δηλαδή τη μικτή οικονομία, όπως υποστηρίζεται συνήθως. Στην πραγματικότητα, έκανε κάτι χειρότερο. Αναθεώρησε το περιεχόμενο της μικτής οικονομίας κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να υπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντα της οικονομικής ελίτ και να αναπαράγει, στο κατώφλι του 21ου αιώνα, συνθήκες ανισότητας και κοινωνικής αδικίας που επικρατούσαν στις αρχές του 19ου!

Θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι σήμερα δεν είναι το έθνος-κράτος ως τέτοιο που καλείται να παίξει τον παραπάνω ρόλο σε σχέση με τις συνθήκες προσφοράς στην οικονομία της αγοράς. Η διεθνοποιημένη φάση της διαδικασίας αγοραιοποίησης συνεπάγεται τη δημιουργία τεράστιων οικονομικών μπλοκ, μέσα στο πλαίσιο των οποίων ο οικονομικός ρόλος του επιμέρους έθνους-κράτους υποβαθμίζεται προοδευτικά προς όφελος υπερεθνικών θεσμών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όσον αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου η σχετική διαδικασία έχει ήδη ξεκινήσει· ισχύει όμως και για τη Βορειοαμερικανική Συμφωνία για το Ελεύθερο Εμπόριο (NAFTA) και για το —ακόμα άτυπο— μπλοκ της Άπω Ανατολής.

2. Το αδιέξοδο της παρούσας ευρωπαϊκής ενοποίησης

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση αποτελεί ένα υποπροϊόν της διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς. Η καθιέρωση της ελευθερίας διακίνησης κεφαλαίου και εμπορευμάτων κατέστησε την ενοποίηση, πρώτα σε μια ενιαία αγορά και τώρα σε μια νομισματική ένωση, αναγκαία ώστε να μπορέσει η Δυτική Ευρώπη να επιβιώσει στον ανταγωνισμό με τα μπλοκ της Βόρειας Αμερικής και της Άπω Ανατολής.

Η διαδικασία ενοποίησης, η οποία άρχισε στη δεκαετία του 1950 με τη συνθήκη της Ρώμης, επιταχύνθηκε τα τελευταία χρόνια με την Πράξη Ενιαίας Αγοράς που τέθηκε σε εφαρμογή το 1993 και τη συνθήκη του Μάαστριχτ που πήρε τη θέση της συνθήκης της Ρώμης και, μετά τη φεινή ανανέωσή της στο Άμστερνταμ, αναμένεται να τεθεί σε πλήρη εφαρμογή μέχρι το τέλος του αιώνα. Η επιτάχυνση της διαδικασίας ενοποίησης έγινε αναγκαία από την διογκούμενη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς και τον εντεινόμενο ανταγωνισμό με τα άλλα δύο μέρη της Τριάδας (Βόρεια Αμερική και Άπω Ανατολή). Οι υποστηρικτές της επιτάχυνσης της διαδικασίας αυτής ισχυρίστηκαν ότι στην υπεραναγωνιστική διεθνοποιημένη οικονομία του 21ου αιώνα που ανατέλει μόνο μια αγορά ηπειρωτικών διαστάσεων θα μπορούσε να παρέχει την ασφάλεια και τις οικονομίες κλίμακας που απαιτούνται για την επιβίωση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου. Και πράγματι, στη διάρκεια της περασμένης δεκαετίας, το οικονομικό χάσμα μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και των άλλων μελών της Τριάδας έχει μεγαλώσει σημαντικά. Χαρακτηριστική ένδειξη του διευρυνόμενου

χάσματος αποτελεί το γεγονός ότι το ποσοστό εξαγωγών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις παγκόσμιες εξαγωγές μειώθηκε κατά 7% περίπου μεταξύ 1980 και 1994, το ποσοστό των εξαγωγών των Η.Π.Α. έπεσε μόνο κατά 2%, ενώ το αντίστοιχο ιαπωνικό αυξήθηκε μαζικά κατά 31%. Η αποτυχία της Ευρώπης οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στο γεγονός ότι η ανταγωνιστικότητά της έχει για μεγάλο διάστημα μείνει πίσω από την ανταγωνιστικότητα των άλλων περιφερειών —γεγονός που δεν είναι άσχετο με τον πολύ μεγαλύτερο βαθμό κρατισμού που χαρακτηρίζει το «ευρωπαϊκό» μοντέλο της οικονομίας της αγοράς, σε αντίθεση με τα μοντέλα της Βόρειας Αμερικής και της Απω Ανατολής.

Η κατάρρευση της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, η οποία ακολούθησε την άνθιση της νεοφιλελεύθερης τάσης κατά την περασμένη δεκαετία, σήμαινε ότι η τάση που τελικά επικράτησε στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν αυτή που ταύτιζε την οικονομική ενοποίηση με τη δραστική συρρίκνωση του εθνικού ελέγχου επί της οικονομικής δραστηριότητας, χωρίς την παράλληλη εγκαθίδρυση ενός υπερεθνικού ελέγχου —εκτός από το νομισματικό έλεγχο. Συνακόλουθα, η εκτελεστική εξουσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει περιοριστεί στη δημιουργία ενός ομοιογενούς θεσμικού πλαισίου που επιτρέπει την ανεμπόδιστη επιχειρηματική δραστηριότητα και, ταυτόχρονα, παρέχει κάποιες ελάχιστες εγγυήσεις (αυτές που είναι συμβατές με τις επιταγές της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης) σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος και του κοινωνικού χώρου. Έτσι, η Πράξη Ενιαίας Αγοράς και η Συνθήκη του Μάαστριχτ θέτουν ως κύριο στόχο τους την τόνωση της ανταγωνιστικότητας, μέσω της εξάλειψης όλων τα «θεσμικών» εμποδίων στον ελεύθερο ανταγωνισμό που είχαν εισαχθεί από τη σοσιαλδημοκρατική συναίνεση. Τέτοια θεσμικά εμπόδια αποτελούσαν ο κεϊνσιανικού τύπου κρατικός παρεμβατισμός για τη διασφάλιση πλήρους απασχόλησης, το ευρύ κράτος πρόνοιας που δημιούργησε δημοσιονομικά προβλήματα, οι «περιοριστικές πρακτικές» των εργατικών συνδικάτων και οι δημόσιες επιχειρήσεις, οι οποίες δεν λειτουργούσαν πάντοτε στη βάση μικρο-οικονομικών κριτηρίων για την αύξηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας.

Έτσι, ο βασικός στόχος της Συνθήκης του Μάαστριχτ ήταν να προσβάλλει τα συμπτώματα αυτών των θεσμικών εμποδίων και ιδιαίτερα τον πληθωρισμό και τα τεράστια ελλείματα του δημόσιου τομέα που προκλήθηκαν από την επέκταση του κρατισμού. Επομένως, η ΟΝΕ, καθώς επίσης και η ενιαία αγορά, σηματοδοτούν όχι την ενοποίηση λαών ή έστω την ενοποίηση κρατών, αλλά απλώς την ενοποίηση ελεύθερων αγορών. Όμως, οι ελεύθερες αγορές δεν σημαίνουν απλώς την ανεμπόδιστη διακίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίου και εργατικού δυναμικού, αλλά και «ελαστικότητα», δηλαδή εξάλειψη των εμποδίων στην ελεύθερη διαμόρφωση των τιμών και των μισθών, καθώς και το γενικό περιορισμό του κρατικού ελέγχου επί της οικονομικής δραστηριότητας. Κι αυτή είναι, στην πραγματικότητα, η ουσία της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης που χαρακτηρίζει το νέο θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή η περαιτέρω αγοραιοποίηση της οικονομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, ο στόχος του νέου θεσμικού πλαισίου είναι προφανής: η μεγιστοποίηση της ελευθερίας του οργανωμένου κεφαλαίου, η συγκέντρωση του οποίου διευκολύνεται με κάθε τρόπο, και η ελαχιστοποίηση της ελευθερίας της οργανωμένης εργατικής δύναμης με κάθε διαθέσιμο μέσο και ιδιαίτερα με την απειλή της ανεργίας.

Είναι ενδεικτικό ότι ο εθνικός οικονομικός έλεγχος πάνω στο επίπεδο της οικονομικής

δραστηριότητας και απασχόλησης (ο οποίος, στην πραγματικότητα, σταδιακά εξαλείφεται μέσω της κατάργησης της δημοσιονομικής ελευθερίας που επιβάλλεται από τα κριτήρια «σύγκλισης») δεν αντικαθίσταται από έναν κοινό ευρωπαϊκό έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας για την εξασφάλιση πλήρους απασχόλησης (και, βέβαια, δεν έχουν καμιά σχέση με τέτοιο έλεγχο τα ευχολόγια που υιοθέτησε η έκτακτη διάσκεψη κορυφής για την απασχόληση το Νοέμβριο στο Λουξεμβούργο). Έτσι, ενώ στην πάλη ενάντια στον πληθωρισμό, ο οποίος θέτει άμεσα σε κίνδυνο την ανταγωνιστικότητα και τα περιθώρια κέρδους του ευρωπαϊκού κεφαλαίου, υπάρχει πρόβλεψη ακόμα και για τη δημιουργία ενός νέου υπερεθνικού θεσμού (κοινή κεντρική τράπεζα), η πάλη ενάντια στην ανεργία αφήνεται στην πράξη στις δυνάμεις της αγοράς, τις οποίες τα κράτη-έθνη καλούνται να ενισχύσουν με τρόπους που θα δημιουργήσουν κίνητρα για την αύξηση της απασχόλησης. Τέλος, το καταρρέον εθνικό κράτος πρόνοιας δεν αντικαθίσταται από μια κοινή κοινωνική πολιτική που να εγγυάται την κάλυψη των βασικών αναγκών (υγεία, εκπαίδευση, κοινωνική ασφάλιση κ.λπ.) και ένα βασικό εισόδημα για όλους, που θα μείωνε δραστικά την «ευρω-φτώχεια» που αγιάζει αυτή τη στιγμή πενήντα εκατομμύρια ανθρώπους. Έτσι, για χάρη της τόνωσης της ανταγωνιστικότητας προκειμένου να αντιμετωπιστούν η Αμερική και η Άπω Ανατολή, το ευρωπαϊκό ιδεώδες έχει σήμερα εκφυλιστεί σε ένα είδος «αμερικανοποιημένης Ευρώπης», όπου η σκανδαλώδης πολυτέλεια στέκεται δίπλα στην έσχατη φτώχεια και η άνετη ζωή της κοινωνίας του 40% είναι το αντεστραμμένο είδωλο της περιθωριοποίησης των υπολοίπων.

Οι ρυθμίσεις της ONE (κοινή κεντρική τράπεζα, κοινό νόμισμα, κριτήρια σύγκλισης) στην πραγματικότητα σημαίνουν ότι θα αφαιρεθεί από τα κράτη-μέλη κάθε δυνατότητα άσκησης αποτελεσματικής οικονομικής πολιτικής, είτε πρόκειται περί νομισματικής, δημοσιονομικής ή συναλλαγματικής πολιτικής. Η ανταμοιβή υποτίθεται ότι θα είναι ένα ισχυρό κοινό νόμισμα, χαμηλές τιμές και επιτόκια, καθώς και μεγαλύτερη ανάπτυξη, ως αποτέλεσμα της αύξησης των επενδύσεων και του εμπορίου που υποτίθεται ότι θα επιφέρει η μείωση της αστάθειας και της νομισματικής αναταραχής, καθώς και η συρρίκνωση του κόστους των συναλλαγών που συνεπάγεται το κοινό νόμισμα. Όμως, η έλλειψη, σε εθνικό επίπεδο, μιας επιθετικής δημοσιονομικής πολιτικής (δεδομένων των περιορισμών στα ελλείμματα και το δημόσιο χρέος που επιβάλλουν οι συνθήκες Μάαστριχτ—Αμστερνταμ) και μιας νομισματικής πολιτικής (δεδομένου ότι αυτή θα καθορίζεται από την κοινή κεντρική τράπεζα) σημαίνει ότι, για να μπορεί το κάθε κράτος-μέλος του συστήματος να παραμένει ανταγωνιστικό, θα πρέπει να επιδιώκει την επίτευξη δύο βασικών στόχων. Πρώτο, να διατηρεί το κόστος παραγωγής σε όσο το δυνατό χαμηλότερα επίπεδα και, δεύτερο, να δημιουργεί όσο το δυνατό μεγαλύτερο εισόδημα από κέρδη, μερίσματα κ.λπ. Ο πρώτος στόχος θα μπορούσε να επιτευχθεί είτε μέσω της μεγιστοποίησης της παραγωγικότητας και/ή μέσω της ελαχιστοποίησης του κόστους εργασίας (που συμπεριλαμβάνει και το έμμεσο κόστος των εισφορών των εργοδοτών κ.λπ.). Ο δεύτερος στόχος μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ελαχιστοποίησης της φορολογίας της οικονομικής ελίτ και, συνακόλουθα, των δημόσιων δαπανών. Κατά συνέπεια, οποιαδήποτε ιδέα για φορολόγηση του κεφαλαίου (αντί για περικοπές στις δαπάνες πρόνοιας) αποκλείεται, επειδή οι πολυεθνικές θα μεταφερθούν σε άλλα οικονομικά μπλοκ ή στους διάφορους φορολογικούς παραδείσους. Πέρα απ' αυτούς τους λόγους, η αύξηση της φορολογίας στα ανώτερα εισοδήματα αποκλείεται και διότι θα συνα-

ντήσει την άρνηση των μεσαίων στρωμάτων που συνιστούν την «ικανοποιημένη μειονότητα» (κατά τον ορισμό του Γκαλμπρέιθ) αλλά και εκλογική πλειοψηφία, η οποία καθορίζει σήμερα στη Δύση το εκλογικό αποτέλεσμα.

Αυτό σημαίνει ότι στο καθεστώς της ΟΝΕ, με δεδομένη την έλλειψη οποιουδήποτε άλλου αποτελεσματικού οικονομικού ελέγχου επί των αγορών, το βάρος της οικονομικής προσαρμογής θα πέφτει στις αγορές εργασίας. Για το λόγο αυτό η αγορά εργασίας αποτελεί τον κύριο στόχο της φιλελευθεροποίησης. Έτσι, πολλοί σημαντικοί έλεγχοι εξαλείφονται ή τροποποιούνται ριζικά (π.χ. νομοθεσία για το κατώτατο ημερομίσθιο, έλεγχοι σχετικά με την εργασιακή ασφάλεια στον ιδιωτικό τομέα, τη μερική απασχόληση, τη διαδικασία απολύσεων κ.λπ.), με ρητό στόχο να γίνει το εργατικό δυναμικό περισσότερο «ευέλικτο», δηλαδή περισσότερο πειθήνιο στις συνθήκες της αγοράς. Η εξασθένιση των ελέγχων αυτών, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη της κρατικής δέσμευσης για πλήρη απασχόληση και με την νομοθεσία που στόχευε στον περιορισμό της δύναμης των συνδικάτων, σημαίνει ότι οι συνέπειες των τεχνολογικών αλλαγών, οι οποίες ήδη οδηγούσαν σε διαρθρωτική ανεργία, δεν αντισταθμίστηκαν από αποτελεσματική κρατική δράση. Αντίθετα, αφέθηκε στις δυνάμεις της αγοράς να λύσουν το πρόβλημα της ανεργίας. Επιπλέον, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές, με τη συρρίκνωση του δημόσιου τομέα που επιδιώκουν, συνεισφέρουν και άμεσα στη μαζική αύξηση της ανεργίας, η οποία έχει φτάσει στο επίπεδο των είκοσι εκατομμυρίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Θα μπορούσε, όμως, να υποθέσει κανείς ότι η σημερινή περίοδος μαζικής ανεργίας αποτελεί μια μεταβατική περίοδο στη μετάβαση της οικονομίας της αγοράς από τις συνθήκες της σχετικά πλήρους απασχόλησης της περιόδου της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης σε μια νέα περίοδο μαζικής χαμηλόμισθης εργασίας. Η εξέλιξη αυτή θα είναι η κατάληξη τόσο της φιλελευθεροποίησης των αγορών εργασίας, όσο και μιας συστηματικής προσπάθειας από την πλευρά των πολιτικών ελίτ να μειώσουν την καθαρή ανεργία, η οποία συνεπφέρει ένα υψηλό πολιτικό κόστος και απο-νομιμοποιεί την οικονομία της αγοράς/ανάπτυξης. Έτσι, μετά την πρόσφατη κατάρρευση του γερμανικού μοντέλου «κοινωνικής αγοράς», μπορεί με ασφάλεια να προβλεφθεί ότι ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των χωρών της Τριάδας θα δημιουργήσει συνθήκες όχι τόσο μαζικής καθαρής ανεργίας, αλλά χαμηλόμισθης απασχόλησης, ημιαπασχόλησης και περιστασιακής εργασίας στο πλαίσιο «ευέλικτων» αγορών εργασίας. Την τάση αυτή (που ουσιαστικά υιοθέτησε και η τελευταία διάσκεψη κορυφής για την απασχόληση στο Λουξεμβούργο) διαμορφώνουν σήμερα, από τη μια μεριά, οι Η.Π.Α. και η Βρετανία και, από την άλλη, η Ολλανδία, με το «ολλανδικό» μοντέλο να αποτελεί στην πραγματικότητα μια μορφή «αγγλο-αμερικανικού μοντέλου με ανθρώπινο πρόσωπο». Έτσι, σήμερα, η Βρετανία και η Ολλανδία έχουν από τους χαμηλότερους δείκτες ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δείκτες οι οποίοι ανταγωνίζονται το δείκτη ανεργίας των Η.Π.Α. Επίσης, πράγμα που έχει ακόμα μεγαλύτερη σπουδαιότητα, η Ολλανδία και οι Η.Π.Α. βρίσκονταν μεταξύ των πέντε πιο ανταγωνιστικών χωρών στην πιο πρόσφατη κατάταξη ανταγωνιστικότητας, ενώ η Βρετανία έκανε ένα άλμα από τη 19η στη 12η θέση. Την ίδια στιγμή, όλες οι πρόσφατες εκθέσεις δείχνουν ότι, ως αποτέλεσμα αυτής της τάσης, παρατηρείται μια γοργά αυξανόμενη ανασφάλεια και ανισότητα μεταξύ των «τυχερών» που κατέχουν θέσεις πλήρους απασχόλησης και του υπόλοιπου πληθυσμού.

Τέλος, θα πρέπει να τονιστούν τα ανομοιογενή αποτελέσματα της ΟΝΕ. Μια κοινή νομισματική και συναλλαγματική πολιτική μπορεί να λειτουργήσει μόνο αν υπάρχει ένας υψηλός βαθμός ομοιογένειας των οικονομικών συνθηκών, όσον αφορά στην παραγωγικότητα, στις επενδύσεις, στην υποδομή, στους φυσικούς πόρους κ.λπ. Όσο μεγαλύτερη είναι η ανομοιογένεια στα πλαίσια της ένωσης, τόσο μεγαλύτερα τα προβλήματα, καθώς θα αναπτυχθούν εντάσεις μεταξύ των ισχυρών και των αδύναμων κρίκων του συστήματος και οι εντάσεις αυτές θα ενισχύονται από το γεγονός ότι τα αδύναμα μέρη δεν θα έχουν πια κανένα μέσο να αντισταθούν (δασμολογική προστασία, δυνατότητα αλλαγής των επιτοκίων ή της αξίας του νομίσματος κ.λπ.) και θα πρέπει να βασίζονται αποκλειστικά στη μεγαλύτερη ανεργία και «ελαστικότητα» της αγοράς εργασίας για να μειώσουν το κόστος εργασίας. Επίσης, μια μεγάλη μεταφορά εισοδήματος από τα ισχυρά προς τα αδύναμα μέρη θα είναι αδύνατη δεδομένης της χαμηλής φορολογικής βάσης του κοινοτικού προϋπολογισμού (σημερα, το ένα δέκατο της ομοσπονδιακής φορολογικής βάσης των Η.Π.Α.). Έτσι, όχι μόνο δεν θα υπάρχει ένας αποτελεσματικός κεντρικός μηχανισμός ανακατανομής των πόρων, αλλά τα μέλη θα έχουν και μικρότερη δημοσιονομική αυτονομία, καθώς θα πρέπει να συμμορφώνονται προς τα αυστηρά κριτήρια σύγκλισης που θα εφαρμόζονται και μετά την ολοκλήρωση, υπό την απειλή βαριών προστίμων. Έτσι, με τους περισσότερους οικονομικούς ελέγχους πάνω στις αγορές να έχουν εξαλειφθεί, οι χώρες των οποίων ο πληθωρισμός είναι μεγαλύτερος ή των οποίων η παραγωγικότητα είναι χαμηλότερη από το μέσο όρο θα πρέπει να παίρνουν αντιπληθωριστικά μέτρα που θα συμπιέζουν τους μισθούς και τις τιμές, ώστε να βελτιώνεται η ανταγωνιστικότητα και να μένουν ανέγγιχτα τα κέρδη των οικονομικών ελίτ.

3. Υπάρχει διέξοδος μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση;

Το θεσμικό πλαίσιο που εγκαθιδρύεται αυτή τη στιγμή στην Ευρώπη συνίσταται σε ένα μοντέλο στο οποίο η συνέχιση της ανάπτυξης εξαρτάται από μια διαδικασία περαιτέρω διεθνοποίησης της οικονομίας της, μέσω της καταστροφής της τοπικής οικονομικής αυτοδυναμίας και της συνεχούς επέκτασης των εξαγωγών σε αντιστάθμιση του αυξανόμενου όγκου των εισαγωγών. Σ' αυτή τη διαδικασία, που λαμβάνει χώρα τόσο μεταξύ περιφερειών (η Ε.Ε. ενάντια στο ιαπωνικό και το αμερικανικό μέρος της Τριάδας) όσο και στο εσωτερικό κάθε περιφέρειας, οι νικητές θα είναι τα πιο ανταγωνιστικά μέρη, αυτά που διαθέτουν τις παραγωγικές και τεχνολογικές δομές που επιτρέπουν τη συνεχή αύξηση της παραγωγικότητας.

Στο πλαίσιο της προβληματικής αυτής δεν έχει νόημα να κατηγορούμε τους σοσιαλδημοκράτες ότι «προδίδουν» τα σοσιαλιστικά ιδεώδη και ότι συναινούν στο νεοφιλελεύθερο περιεχόμενο της νέας Ευρώπης που τώρα αναδύεται. Ούτε βέβαια έχει νόημα να αποδίδουμε όλα τα δεινά στη σημερινή ύφεση, η οποία για κάποιους ευρωπαίους σοσιαλδημοκράτες, και όχι μόνο, οικονομολόγους, σαν αυτούς που υπέγραψαν πριν από μερικούς μήνες κοινή δήλωση, οφείλεται στις πολιτικές ύφεσης που υιοθετούνται από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ. Αν απο-

δεχτούμε ερμηνείες σαν κι αυτές, τότε η αντικατάσταση του νεοφιλελεύθερου θεσμικού πλαισίου είναι απλώς ζήτημα ανάληψης της εξουσίας από τους «πραγματικούς» σοσιαλιστές, οι οποίοι, στο πλαίσιο μιας οικονομικής ανάκαμψης, θα επανεγκαθιδρύσουν το θεσμικό πλαίσιο της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν υπάρχει καμιά προδοσία, ούτε η ριζική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου «εκ των έσω» είναι δυνατή στο μέλλον. Με άλλα λόγια, αν πάρουμε ως δεδομένο αυτό που οι σοσιαλδημοκράτες και οι συνοδοιπόροι τους στο πράσινο κίνημα παίρνουν ως δεδομένο, δηλαδή τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, καθώς και την ανάγκη συνεχούς βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας με την περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών εμπορευμάτων, κεφαλαίου και εργασίας, τότε το περιεχόμενο της σοσιαλδημοκρατίας αναγκαστικά θα είναι αυτό που υποστηρίζεται σήμερα από τους σοσιαλφιλελεύθερους.

Ο λόγος είναι ότι, μέσα στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας, το οποίο συνιστά τη σημερινή φάση της διαδικασίας αγοραιοποίησης, η ελαχιστοποίηση του κοινωνικού ρόλου του κράτους δεν αποτελεί επιλογή αλλά προϋπόθεση προκειμένου το ευρωπαϊκό κεφάλαιο να ανταγωνιστεί αποτελεσματικά το κεφάλαιο της Άπω Ανατολής και της Αμερικής, τα οποία, δεδομένης της έλλειψης σοσιαλδημοκρατικής παράδοσης στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Άπω Ανατολή, αντιμετωπίζουν πολύ ασθενέστερα θεσμικά εμπόδια. Κατά συνέπεια, σήμερα η σοσιαλδημοκρατία δεν έχει νόημα ούτε στο εθνικό επίπεδο ούτε στο υπερεθνικό επίπεδο της μετα-Μάαστριχτ Ευρώπης. Οποιαδήποτε προσπάθεια από την πλευρά των ευρωπαϊκών σοσιαλδημοκρατιών με στόχο τη δραστική ενδυνάμωση του κοινωνικού ρόλου του κράτους θα καθιστούσε την Ευρώπη λιγότερο ανταγωνιστική σε σχέση με την Άπω Ανατολή ή τις Ηνωμένες Πολιτείες και θα είχε ως αποτέλεσμα μια μαζική διαφυγή ευρωπαϊκού κεφαλαίου. Επίσης, ένας νέος πανευρωπαϊκός κέϊνσιανισμός δεν είναι εφικτός, εκτός αν επρόκειτο να συνδυαστεί με μια αυτοδύναμη ανάπτυξη προσανατολισμένη σε μια αυστηρά προστατευόμενη δασμολογικά εσωτερική αγορά. Μια τέτοια λύση, όμως, βρίσκεται σε άμεση αντίφαση με τη λογική και τη δυναμική του συστήματος. Για τους ίδιους λόγους, οι προτάσεις για επαναδιαπραγμάτευση της συνθήκης του Μάαστριχτ προκειμένου να εισαχθούν σοσιαλδημοκρατικοί στόχοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι εξίσου ουτοπικές (με την αρνητική σημασία του όρου).

Παρό' όλα αυτά, οι ευρωπαίοι σοσιαλδημοκράτες, όντας αντιμέτωποι με το γεγονός ότι η υιοθέτηση της «κοινωνικής αγοράς» δεν είναι πια εφικτή στο εθνικό επίπεδο, προτείνουν τώρα τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής «κοινωνικής» αγοράς. Η υποκείμενη υπόθεση είναι ότι οι χώρες της Ε.Ε., από κοινού, έχουν τη δύναμη να ρυθμίσουν τις νομισματικές αγορές, να ελέγξουν τη διακίνηση κεφαλαίου και να παίξουν κάποιο ρόλο στον εξαναγκασμό των Η.Π.Α. και της Ιαπωνίας, ως ηγετών των άλλων περιφερειών, στην καλύτερη ρυθμίση των μεταξύ τους σχέσεων.

Όμως, η πρόταση για ελέγχους πάνω στην οικονομία της αγοράς μπορεί να σταθεί μόνο αν οι έλεγχοι αυτοί έχουν απλώς ρυθμιστικό χαρακτήρα. Είναι προφανές ότι οι Η.Π.Α. και η Ιαπωνία δεν θα έχουν καμιά δυσκολία να αποδεχτούν την εισαγωγή τέτοιων ελέγχων που θα κάνουν τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς ομαλότερη. Αλλά, αν οι έλεγχοι αυτοί πάρουν τη μορφή πραγματικών κοινωνικών ελέγχων πάνω στις αγορές για την προστασία της εργασίας και του περιβάλλοντος, τότε ούτε η Ιαπωνία ούτε οι Η.Π.Α. θα έχουν

κανένα κίνητρο (ούτε καμιά πίεση από την πλευρά της εκλογικής τους βάσης, δεδομένης της ασθενούς σοσιαλδημοκρατικής παράδοσης που υπάρχει σ' αυτές τις χώρες) για να αποδεχτούν τέτοιους ελέγχους, που θα τους στερήσουν ένα σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα που έχουν απέναντι στις ευρωπαϊκές, και ιδιαίτερα στις γερμανικές, βιομηχανίες. Κατά συνέπεια, μόνο αν οι χώρες της Ε.Ε. ήταν διατεθειμένες να αποκοπούν από τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς θα ήταν σε θέση να εισάγουν παρόμοιους ελέγχους σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι η πρόταση για ένα «νέο προστατευτισμό», με στόχο την προστασία της απασχόλησης ή του περιβάλλοντος, έχει τελευταία κερδίσει έδαφος μεταξύ των ευρωπαϊών σοσιαλιστών και περιβαλλοντιστών.

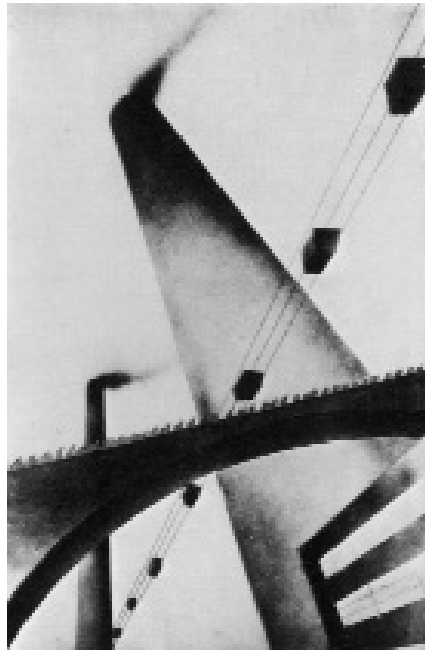
Αλλά το γεγονός ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις παίζουν ένα ζωτικό ρόλο στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και ότι οι δραστηριότητές τους δεν είναι απλώς ενδοπεριφερειακές αλλά και διαπεριφερειακές, καθορίζει τη μοίρα του κινήματος για τον προστατευτισμό. Είναι, σχετικά, ενδεικτικό το γεγονός ότι ήταν κυρίως το διαπεριφερειακό εμπόριο που απεκόμισε τα μεγαλύτερα οφέλη στην περίοδο της επιταχυνόμενης διεθνοποίησης (1958-89) και όχι το ενδοπεριφερειακό. Έτσι, παρά την ανάπτυξη του ενδοπεριφερειακού εμπορίου, ιδιαίτερα στα πλαίσια της Ε.Ε., οι μεγαλύτερες εμπορευματικές ροές κατά την περίοδο 1958-89 σημειώθηκαν στο διαπεριφερειακό εμπόριο, συγκεκριμένα στο εμπόριο μεταξύ της Βόρειας Αμερικής και της Ε.Ε. με την Ασία. Είναι προφανές ότι η δυναμική της οικονομίας της αγοράς που ορίζεται από το «ανάπτυξη ή θάνατος» δεν μπορεί να περιοριστεί εντός των συνόρων ενός οικονομικού μπλοκ όπως αυτό της Ευρώπης (Ε.Ε.) ή εκείνο της Βόρειας Αμερικής (NAFTA), κατά τον ίδιο τρόπο που δεν περιορίστηκε ποτέ ιστορικά εντός των συνόρων του έθνους-κράτους.

Το αίτημα για ένα νέο προστατευτισμό, όταν θεωρεί δεδομένο το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς και του ανταγωνισμού (όπως συμβαίνει στην περίπτωση των οπαδών του προστατευτισμού, είτε προέρχονται από την «Αριστερά» και το πράσινο κίνημα είτε από τη Δεξιά —ο Buchanan και οι όμοιοί του στις Η.Π.Α., ο Goldsmith στη Βρετανία), είναι εξίσου ανιστορικό και ουτοπικό, με την αρνητική σημασία του όρου. Είναι ανιστορικό, επειδή αγνοεί τις δομικές αλλαγές που οδήγησαν στη σημερινή νεοφιλελεύθερη συναίνεση και στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Είναι ουτοπικό, επειδή παραβλέπει το γεγονός ότι οποιαδήποτε αποτελεσματική προσπάθεια παρέμβασης στο σύστημα της οικονομίας της αγοράς με τη μορφή του προστατευτισμού (είτε του «παλιού» είτε του «νέου» τύπου) θα είναι αναγκαστικά αναποτελεσματική και μη ανταγωνιστική και, ως τέτοια, ενάντια στη λογική και τη δυναμική του ίδιου του συστήματος. Επιπλέον, είναι ουτοπικό, επειδή υποθέτει ότι το «πρασίνισμα» του εμπορίου ή του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας ή ακόμη του ίδιου του καπιταλισμού είναι απλώς ζήτημα να πειστούν οι λαοί για τα κακά της «ιδεολογίας» του ελεύθερου εμπορίου.

Τέλος, εξίσου ουτοπικά είναι και τα αιτήματα τη ριζική μεταρρύθμιση της Ε.Ε., όπως, για παράδειγμα, τα αιτήματα που τέθηκαν από την «ευρωπαϊκή πορεία ενάντια στην ανεργία» που έγινε στο Άμστερνταμ τον περασμένο Ιούνιο. Έτσι, οι διοργανωτές αυτής της πορείας, αντί να καλέσουν τους διαδηλωτές να εκφράσουν την απέχθειά τους προς τα σχέδια των ευρωπαϊκών ελίτ για μια Ευρώπη των αγορών και να απαιτήσουν την αντικατάσταση της Ε.Ε. από μια εναλλακτική Ευρώπη που δεν θα βασίζεται στην οικονομία της αγοράς,

ζήτησαν μια διαφορετική κατανομή του πλούτου —κυρίως μέσω της φορολογίας— και μια μαζική μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς αντίστοιχη μείωση των αποδοχών των εργαζομένων. Είναι όμως προφανές ότι τέτοια μέτρα —και ιδιαίτερα μια μαζική μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς αντίστοιχες περικοπές των αποδοχών, πράγμα που αναγκαστικά θα επηρεάσει αρνητικά την ανταγωνιστικότητα— δεν θα γίνουν ποτέ δεκτά από τις οικονομικές ελίτ. Η αποδοχή παρόμοιων αιτημάτων θα τις έφερε πολύ απλά αντιμέτωπες με την απειλή της εξαφάνισης στον ανταγωνισμό με τα άλλα μέρη της Τριάδας.

Κατά συνέπεια, το πραγματικό ζήτημα σήμερα είναι αν η πολιτική, η οικονομική και η κοινωνική εξουσία θα πρέπει να ανήκει, όπως συμβαίνει σήμερα, στις κυρίαρχες ευρωπαϊκές ελίτ ή, αντίθετα, στους ευρωπαίους πολίτες και στις κοινότητές τους, μέσα σ' ένα θεσμικό πλαίσιο τελείως διαφορετικό από το σημερινό. Προς το παρόν, καθίσταται όλο και περισσότερο σαφές ότι η μόνη διέξοδος από τη σημερινή πολυδιάστατη κρίση θα ήταν η δημιουργία ενός νέου μαζικού απελευθερωτικού κινήματος, το οποίο θα είχε ως στόχο την αντικατάσταση της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και του υποπροϊόντος της, της Ε.Ε., από ένα νέο ριζοσπαστικό θεσμικό πλαίσιο βασισμένο στην περιεκτική δημοκρατία (πολιτική, οικονομική, οικολογική, κοινωνική), που θα είχε ως στόχο την ικανοποίηση των πραγματικών αναγκών και όχι των αναγκών που δημιουργούνται από την ίδια την οικονομία ανάπτυξης. Σ' ένα τέτοιο σύστημα, βασισμένο στην πολιτική και πολιτισμική αυτονομία των ευρωπαϊκών περιφερειών καθώς και στην οικονομική αυτοδυναμία τους, θα μπορούσε να θεμελιωθεί μια νέα και πραγματική Ευρωπαϊκή «Κοινότητα».

Oscar Neri, Στη δουλειά, 1930